

Kenderfeldolgozás és vászonfelhasználás egy szamosmenti faluban

SZABÓ SAROLTA

Fülpösdaróc 500 lelket számláló kisközség a Holt-Szamos és az Új-Szamos által körülzárt területen, Mátészalkától 18 km-re ÉK-i irányban. A falu földrajzi adottságából következően lakossága meglehetősen zárt közösséget alkotott, lakói a falu határán kívül ritkán vállaltak munkát.

A község ösztérülete 697 kh, ebből 439 kh-on két földbirtokos osztozott (Lubyés a Kékely-család), a maradék 258 kh-on 78 család gazdálkodott, az egész terület 37%-án.¹ Az 1 kh-nál kisebb (28 család) és az 1—5 kh földdel rendelkezők (36 család) rétege a legnépesebb. Miután ennyi földből lehetetlen volt megélni, a két helyi földbirtokoshoz szegődtek hónapos vagy éves munkára. A hónapos munkások havonta kapták keresetüket terményben, akik egy évre szegődtek, az év elteltével részben készpénzben, részben terményben. A több földdel rendelkezők felesbe vagy harmadába vállalták fel a kapásnövények művelését szintén helyben, két nagybirtokosnál, de az is előfordult, hogy a szomszédos községekben béreltek földet. Kuritár Lajos és négy társa például Fülpösön bérelt 70 hold földet, bérleti díjként 100 q búzát fizettek. Az 5—50 kh közötti réteghez 12 család tartozott, az itteni viszonyok között már középbirtokosnak számítottak. Többen akadtak közöttük olyan vállalkozó szelleműek, akik az állam által is szorgalmazott és támogatott ipari növényeket termeltek. Főleg a mák és a napraforgó jövedelmeztek jól. A gazdálkodás jellegét tekintve a földművelés volt az elsődleges, az állattartás másodlagos szerepet töltött be. Csak annyi állatot tartottak, amennyire saját gazdaságukban szükség volt. Legértékesebb állatnak szarvasmarhát tartották, sok helyen ló híján azt igázták. A két világháború közötti időszakban még mindig a búza a legfontosabb növény, a terület felébe-harmadába vetették. Egy 6 kh-as gazda 2 kh flödbe mindig búzát vetett, 1 kh-ba szálas takarmányt.² Az 1930-as évek elején kezdtek az almatelepitést, amely az évek folyamán egyre jelentősebbé vált. Ezenkívül mindig termeltek olyan növényeket, amelyeknek eladása jól jövedelmezett, például mák, napraforgó, magkender, de a szükségleten felüli búzát is eladták.

A kenderfeldolgozás és vászonkészítés az 1960-as évek elején szűnt meg, így e munka folyamatai még elevenen élnek az idősebbek emlékezetében. Az emlékezés határa a századfordulóig, de inkább az 1920-as évek elejéig terjed, ezért az itt leírtak nagyjából a két világháború közötti időszakra vonatkoznak. A vászonkészítmények használatának háttérbe szorulása már ekkor megfigyelhető. A módosabb gazdáknál ez a folyamat

1. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Bp., 1936. II., 202.

2. Pálffy Menyhárt 76 éves fülpösdaróci lakos.

hamarabb indult el, mint a kis- és szegényparaszti családoknál. Kendert minden család termelt, mennyiségét elsősorban a család nagysága, a gyermekek száma, és nem utolsó sorban a társadalmi helyzet határozta meg. Nagyjából egy vagyoni kategóriába sorolható két családnál a következőképpen alakult a kenderföldek nagysága: a 8 kh-as, 7 gyermekes család 300-400 □-öl kendert vetett átlagosan, a 6 holdas, 2 gyermekes 100 □-ölet. Ugyanakkor a 40 kh földdel rendelkező gazda csak 50 □-ölon termelt kendert. A legtöbb kendert, vászonterméket a 10 kh-on aluli birtokkategóriákhoz tartozók használták fel.³

A kender jó táperőben lévő, gondosan előkészített talajt igényelt, ezért mindig a legjobb minőségű földbe vetették. A nyomásos gazdálkodás idején általában a település közelében, többnyire a kertek alatt egy tagban jelölték ki a kenderföldek helyét. Ennek emlékét őrzik sok helyütt a még ma is élő határ-, illetve dülőnevek: Kenderes, Kendereskert, Kenderhely,⁴stb. A tagosítás után azonban ez a rendszer felbomlott, és mindenki oda vetette a kenderét, ahol a földje erre a legalkalmasabbnak bizonyult. A faluban már nem emlékeztek arra, hogy valamikor egy helyen lett volna mindenkinek a kenderföldje, az erre utaló határnevek sem maradtak meg az emlékezetben. Helye állandóan változott a határban, a gazdák többnyire a répa- vagy burganyaföld, ritkábban a kukoricaföld végén hagytak helyet neki. Az *urasági kommenciósok*nak viszont egy helyen jelölték ki a kenderföldet.

A kenderföld megmunkálása együtt történt annak a növénynek a földjével, amelyikből kiszorítottak egy keveset a kender számára. Kétszer szántottak a kender alá: ősszel mélyszántás, tavasszal közvetlenül vetés előtt.

A vetésnek nem volt pontosan meghatározott napja, akkor vetettek, amikor „az idő engedte”, de Szent György napig feltétlenül földben kellett lennie a magnak. Március végén, április első felében eső után igyekeztek vetni, amikor a *krumpli* vagy a *tengeri* is a földre került.

Általában zsákból, ritkábban kötőből vetettek. A zsákot vállon átvette jobb kézzel sűrűn szórták a kendermagot, kétszer-háromszor is végigmentek a kenderföldön. A vetés sűrűségén múltott a kenderszálak vastagsága. A vékony szálú kender adott jó minőségű, elegendő mennyiségű szöszet. Kb. 50 □-öl földhöz egy *szakítókosár* magot számoltak.

3. Dobrossy I.: A parasztgazdaságok szerkezete és a rosnövénytermesztés kapcsolata Borsod-Abaúj Zemplén megyében. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. (1973). 412.

4. Jenő Á.: A kender felhasználása és gazdasági jelentősége Szatmárban. Néprajzi közlemények 1966. 129.

A kendervetéshez a megfelelő termés biztosítása érdekében különböző babonák fűződtek: vetés közben nem szabad szólni, még a köszönést sem viszonzták ilyenkor. A vetés befejezése után a vetőzsákot magasra dobták, hogy olyan nagyra nőjön a kender.⁵ Nemcsak babonás eljárásokkal igyekeztek a jó termést biztosítani, a gyakorlatban is megpróbálták érte valamit tenni. Az állati kártevők, főleg a madarak ellen (galamb, varjú, fácán stb.) óvták a friss vetést. *Ijesztőket* (madárijesztő) állítottak a vetésbe, 3-4 darabot egy-egy darab földben. Nagyon ügyesen kellett ezeket a bábukat felöltöztetni, mert ha nem sikerült elég emberhű alakra, a madarak egy-két nap alatt megszokták, s nem riasztotta vissza őket. Aki nagyon féltette a kenderét, az beszótte az egész vetést madzaggal, erre papírsallangot erősített. Ezeket a szél állandóan mozgatta, így tartották távol a kártevőket.

Mielőtt rátérnénk a kenderfeldolgozás munkamenetének ismertetésére, néhány szót kell szólni a kendermag beszerzéséről, előállításáról.

Magnak való kendert a kenderföld szélein hagytak, ahol ritkább volt a vetés. Kizárólag e célból a *tengeribe* is vetettek elszórva, vagy a *mezsgyébe* napraforgó helyett. Szeptember utóján sarlóval vagy kisbaltával vágták le, kupacokba rakták, mint a kukoricakórót szokás. Három-négy napig, sokszor egy hétig is hagyták száradni, majd helyben ki is csépeltek. A cséplés ponyván történt, mosószekhez támasztott deszkához ütögették a kenderbugót, míg ki nem hullott belőle a mag. Az így nyert kendermagot zsákba szedték, és otthon a tornácon, vagy a *padon* szétteregték. Száradás után az udvaron *megszelelték*, vagy szórómalmon megszórták. A következő évi felhasználásig egy tarisznyába kötve a *pad kakasülőjén* tárolták.

A vetnivalón felüli felesleget vagy eladták, vagy a jószág etetésére használták. Úgy tartották, hogy a tyúkok több tojást tojnak, ha kendermagot esznek; a lovak szőre fényesebb, ha abrakjába kendermagot kevernek.

A magkender szárát is hasznosították. Feldolgozták szösznek, s a vásáron eladták a kötélverőnek. A vastagabb szárából kerítést csináltak, tartósság szempontjából felért a napraforgókóróból készült kerítéssel. Ezen kívül fűtőanyagként is szolgált *krumplifőzésnél*.

A legidősebbek visszaemlékezése szerint a virágos kendert vetés után 15 hétre nyűtték, a magvast rá három hétre. A kendert akkor lehetett nyűni, amikor levelei már sárgák voltak, és ha virágját megérintették „sárga, méz színű por ment belőle”. A nyűvést kalákában végezték

5. Moldvay István 65 éves fülpösdaróci lakos.

ték, összeállt hat-hét asszony, a kenderföld nagyságától függően lehetnek többen vagy kevesebben. Az asszonyok mellett annak a családnak a férfitagjai is besegítettek a munkába, akinek a kenderét nyútták. A kinyútt kendert kévébe szedték, *aljakender*ből csavart kötéllel a középrészről valamivel feljebb átkötötték. *Aljakendernek* nevezték az alacsony növésű, satnya, vékony szálú kendert, ami nem felelt meg szösznek. Sokszor ki sem nyútták, csak a kévék kötözéséhez használták. Vigyáztak arra, hogy egy-egy kéve ne legyen túlságosan vastag (optimális a 15—20 cm átmérőjű), mert az nem ázott ki jól, 50 □ földön kb. 60-75 kéve kender termett, ami attól is függött, hogy hogyan sikerült a vetés.

Nyűvés után szekérre rakták és rögtön vitték áztatni. A feldolgozás folyamata az áztatással kezdődött. Az áztatás célja a kender rostjának és a belsejében levő fás anyagnak a meglazítása, szétválasztása. Az áztatás helyét mindenütt a helyi körülmények határozták meg. Fülöpösdrócon az áztatóhely adott volt, a célnak kiválóan megfelelt a Holt-Szamos. A *Kolontoson és a Tekeredőn* nemcsak a helyiek áztattak, hanem a környező falvakból is sokan idejártak.⁶ Ennek az volt az oka, hogy az Új-Szamoson tilos volt a kenderáztatás, mivel nagyon szennyezte a vizet, elpusztította a halakat. A nem falubelieknek vámot kellett fizetni az áztatásért, minden 10 kéve után 1 kévét. Az áztatás alapegységei a nyűvés során kialakított kévék,⁷ amelyek rögzítésmódja a faluban nem volt egységes. Kétféle rögzítési eljárást alkalmaztak. A *cserepcső*be történő áztatás gyakoribb, általánosabb volt, mint a *lábak*ban történő, ezek egyben az áztatás nagyobb egységéül is szolgáltak.

A *cserepcső* két, kb. 5-6 méter hosszú rúd, amelyeket végüknél összekötöttek madzaggal. Az egyik rudat vízre csúsztatták, erre rakták kévéként a kendert úgy, hogy a rúdra merőlegesen feküdjön. Az egyik kévének a töve volt elöl, a másiknak a hegye. Mikor így összeraktak 5-6 sort, akkor ennek a tetejére hosszában helyeztek el egy sort. Ezután az egészre ráhajtották a csőp másik rúdját, amit összekötöttek az alul lévő rúddal. Szalmát raktak a tetejére, az egészet behúzták a mély vízbe, ahol a *cserepcső* két végét cölöpökkel rögzítették. A mederfenékről kapával iszapot tettek a tetejére, hogy a kender teljesen víz alá kerüljön. Az egyik cölöphöz valamilyen színes ruhadarabot erősítettek, hogy *keltéskor* megismerjék. A *cserepcső* áztatási egységet is jelent, ha megkérdezték valakit, hogy mennyi kendere ázott, akkor így válaszolt: „két cserepcső kenderem ázik a Hót-Szamoson”.

6. Ökörítő, Porcsalma, Fülöpös, Mérk, Győrtelek, stb.

7. Vö. Szolnoki L.: Alakuló munkaeszközök Bp., 1972. 24.

Másik rögzítési eljárásnál, amelyet ritkábban alkalmaztak úgynevezett *lábak*ba rakták a kenderkévéket. Készítése a következőképpen történt. Levették egy cöveket a mederbe jó mélyen, hogy ne tudjon kilazulni. Ehhez hozzáerősítettek egy. kéve kendert úgy, hogy a hegyét rátekerték a cölöpre. A kévét erre merőlegesen fektették, „tüvel-hegygyel” szorosan egymás mellé rakva. Amikor végigrakták a cövekhez erősített kévét, akkor újabb cöveket vertek le szorosan az első kéve tövéhez. Ehhez az újabb cövekhez is erősítettek egy kévét, a fent leírt módon. A két cövek között lévő kenderkéve mennyiségét egy *láb*nak nevezték. Az egység tetejére 20—30 cm vastag szalma került, majd erre annyi iszap, hogy a kender a tetején lévő szalmával együtt víz alá kerüljön.

Az ázás idejét több tényező befolyásolta: függött a felnyútt kender minőségétől és a víz hőfokától. Ugyanis a rostok szétválásához és a szár elrothadásához szükséges mikrobiológiai folyamatok 28—34 °C-on mennek végbe legintenzívebben, ebben az esetben 60—72 óra alatt lezajlik az áztatás.⁸ Ilyen hőfokra azonban csak a kifestetlen állóvizek tudnak felmelegedni, a Holt-Szamos nem. Másik meghatározó a kender minősége. Vagyis ha vastagabb szárú volt, akkor rövidebb idő alatt ázott meg, ha vékony szárú, akkor hosszabb időre volt szükség az ázashoz. Mindezen tényezőket figyelembe véve 7—10 nap kellett a jobb minőségű, 4—5 nap a rosszabb minőségű, vastagabb szárú kendernek. Mindenesetre 4 nap múlva mentek *látót* hozni, hogy megállapítsák, ki lehet-e venni a vízből a kendert. Ha az áztatást nem is minden esetben, de a *kötést* mindig kalákában végezték.

A kendermosáshoz régi, rossz ruhába öltöztek. Az asszonyok is inkább nadrágot húztak magukra, mert ez egyrészt kényelmesebb volt, mint a ruha, másrészt így próbáltak védekezni a *nadáj* (pióca) ellen. Ha mégis rájuk ragadt e kis állatka, sóval meghintették, így azok maguktól leváltak az ember testéről. Mosásnál a kévét szétbontották, szétterítették a víz színén, és lemosták róla a levelet, virágot, szárát megtisztították az iszaptól, tövét a sártól. Mosás után a kendert újra visszakötötték kévébe és kivitték a partra, ahol *kukjába* állították, azaz a felső harmadánál átkötött kévét sátorosan széthúzták, hogy könnyen lecsurogjon róla a víz. A helybeliek csak másnap szállították haza a kenderüket, a távolabbról idejövők azonnal szekerre rakták és hazavitték, és az udvaron szárították tovább.

8. Mándy Gy.—Bócsa I.: A kender. Magyarország kultúrflórája, VII. kötet, 14. füzet, 92.

A kender törésével megkezdődött a szösznyerés folyamata. A törés két fázisban történt, mindkét mozzanatnak ugyanaz az eszköze, ezt egységesen *törőnek* nevezték. Az első fázis a törés, a második tulajdonképpen tisztítómunka, a tilolás. A törő törzsét egy darabban lévő gerendából faragták, nyelvét és lábait külön illesztették hozzá. Ezzel a technikával készült eszközök az áttört törzsű tilók csoportjába sorolhatók,⁹ használatuk területünkön kizárólagos. Az áttört törzsű tilók két változatát ismerték és használták, az egy- és kétvégűt. Egy-egy tehetősebb családnak 3-4 törője is volt együttvéve, mindkét fajtából, a kétvégűt azonban jobban kedvelték.

Törés előtt a kévékről leszedték a köteleket, és a kendert széjjelterítették, hogy a nap jól kisüsse. A törő mindkét végénél egy-egy asszony dolgozott. Egy kévét kétszerre, háromszorra törtek el. Az egyszerre eltörendő mennyiséget még kétfelé vették, mert a kender töverését csak így tudták eltörni. Aztán amikor kihullt belőle a pozdorja, akkor ismét együvé fogták a széjjelszedett kendercsomót, és a hegyét már egyszerre törtek el. Második fázis a tilolás, ami ugyanazon az eszközön történt, mint a törés. Amikor nagyjából kihullt a szöszből a pozdorja, akkor kézreccsavarták, és addig húzgálták a törő nyelve alatt, míg a pozdorja egészen apróra nem tört. Közben a törő lábához is csapkodták, hogy a benne lévő apró pozdorjaszilánkok is kihulljanak belőle. Tilolás után az elszakadt, a marokból kicsúszott szöszszálakat eltávolították, ezeket a szálat *tilószakadéknak* nevezték. Négy-öt marok eltilolt kenderből lett egy *fű* szösz, húsz fej alkotott egy *kitát*.

A kendertörést úgy igyekeztek beütemezni, hogy szép napsütéses idő legyen, mert csak a nagyon száraz kendert lehetett jól törni. Többnyire a törést is kalákában, „kölcsonbe csinálták”. Az egyiknek még ázott, a másikkal már törték a kenderét. Ahol mód nyílt rá, a férfiak is besegítettek ebbe a nehéz munkába, a tulajdonképpeni törést, az első törést ők végezték, az asszonyok pedig tilolták a kendert. Törés, tilolás után kimosták a szöszet, mert az barnás, szürkés színű volt. A mosás egyik célja a fehérités, másik a tisztítás volt. A szöszet *füvenként* tiszta dézsába rakták, a tetejére főtt, gyenge tököt és korpát tettek, majd meleg vizet öntöttek rá. Így ázott 3-4 napig. Aztán kicsavarták ebből a léből, és levítették a Szamosra kimosni.

A már megtört, pozdorjától megtisztított rostok további finomítását, puhítását szolgálta a dörzsölés. Kétfajta rostpuhító eljárás ismeretes a magyarság körében; az eszközökkel (kalodás dörzsölő, kenderkalló, mor-

9. Szolnoky L.: Alakuló munkaeszközök, 44.

zsolóhenger) és eszköz nélkül (kézzel, lábbal) történő dörzsölés. Területünkön mindkét eljárást alkalmazták; lábbal vagy fadörzsölő segítségével puhították a szöszet. Szívesebben alkalmazták az előbbi eljárást, mert azt tartották, hogy így a szösz puhább, selymesebb szálú lesz. A lábbal való dörzsölés általános volt a környező községekben is. A dörzsölőt augusztusban tartották, amikor még meleg, száraz idők jártak. A nedves, megvonult szöszet nem lehetett dörzsölni. A dörzsölő mindig társas jellegű munka, általában eladósorban lévő lányok végezték, akiket a dörzsölő előtti napon hívott a gazdaasszony, ha nagylánya volt, akkor ő.

Az eszköz nélküli, tehát lábbal és az eszközzel történő puhítási eljárást is *dörzsölőnek* nevezték. Az eszköz neve *fadörzsölő*. Szakirodalmi terminológiája kalodás dörzsölő, aminek két típusa különböztethető meg; a rögzített bálványos és a forgó bálványos. Elterjedése nem országos méretű, nem ismeretes a Duna—Tisza közén és az észak-tiszántúli területeken. Az eszköz lényegében két részből áll: egy hosszanti irányban áttört hengeres faoszlopból (ez a bálvány), és az azt körülfogó kalodából, amely lehet hengeres és négyzet alakú.¹⁰ Az eszköz eredetét vizsgálva bizonyított tény, hogy honfoglalás előtti kultúrelemről van szó, a bőrkultúrából származik, s már kettős funkcióval hozták magukkal a honfoglalók, de kendermunkára csak kismértékben használták.¹¹

A dörzsölő este, munka után, *sürvedés* körül kezdődött. Az udvaron, vagy a tornácon tartották, földjére ponyvát, vagy gyékényt terítettek és ezen dörzsölték a szöszet meztláb. Kapaszkodónak (amire azért volt szükség, hogy dörzsölés közben el ne veszítsék az egyensúlyukat) ha tornácon dolgoztak, kötelet vagy rudat erősítettek a tornác tartóoszlopai, a *culápok* közé. Ha az udvaron dolgoztak, akkor két dagasztólábra fektetett létrába kapaszkodtak. Dörzsölés előtt a „fűszöszet meggöbölték”, vagyis a két végére gömöt csavartak, hogy „tiprás” közben „össze ne bonyódjon”. Egyszerre egy fej szöszet vettek láb alá, és addig puhították, míg a szálai szét nem omlottak, mert a gereben csak akkor járta jól.

Egy fej kendert átlagban 15-30 percig kellett dörzsölni. Egy este általában igyekeztek a háziasszony összes szöszét megdörzsölni, mert egy-két kita szösznél ritkán volt több egy-egy helyen. Egy lány egy este 4-5 fej szöszet tudott megdörzsölni, ha 3-an, 10-en voltak, 20-40 fej szöszszel elboldogultak. A faluban az emlékezet csak egy *fadörzsölőt* őriz, de nem is igen volt szükség többre, mivel igen nagy munkatermelékenységű eszköz volt. 120 fej tilott kendert 5-6 óra alatt megdörzsöltek vele, míg

10. Uo. 144.

11. Uo. 158.

lábbal dörzsölve ugyanennyi szöszmennyiséghez 30 óra kellett.¹² A dörzsölő tulajdonosának pénzben vagy természetben, azaz szöszben fizettek, egy kita szösz után két fej járt. Így annyi szösze gyűlt össze, hogy a felesleges mennyiséget, amit már nem tudtak feldolgozni, eladták a vásárban. A lábbal való dörzsöléshez hasonlóan ez is társas munka volt, ahol a legények is közreműködtek a szösz dörzsölésében.

A dörzsölő mindkét típusa társaságban végzett munka, amely lehetőséget adott a fiatalok találkozására, szórakozására. Ebben eltér a korábbi társaságban végzett kendermunkáktól, ahol főleg asszonyok dolgoztak együtt, és elsődleges cél a kender megmunkálása volt. Itt viszont a munka mellett legalább olyan fontos a szórakozás, a fiatalok egymás megismerése.

A szösznyerés és -finomítás utolsó fázisa a fésülés, amit területükön *szöszhúzásnak* neveztek. Ebben a munkafolyamatban történt a szöszminőségek szétválasztása. Eszköze a szegrózsás rostfésűk csoportjába tartozó *gereben*.¹³ Ecsed (Nagyecséd) és regáti oláh cigányok árulták, vagy cserébe (a régi gerebenért újat adtak és még pénzzel utána fizetett a vevő), vagy terményért. De csak magát a szegrózsát árulták, és mindenki olyan deszkalapra erősítette, amilyenre akarta. A helyi kovács nem foglalkozott *gereben* készítéssel. A szegrózsa kör, vagy négyzetes alakú volt. Kétfajta *gerebent* használtak, amelyek pusztán a szegrózsa fogainak sűrűségében különböztek egymástól. A *nagyoló gereben* fogai ritkábban álltak, a tisztító gerebené sűrűbben. Az eszköz elnevezésére kizárólag a *gereben terminust* használták.

Általában ez is társasmunka volt, kalákában végezték, vagy ahogy itt mondták „kölcsonbe csinálták”. Száraz, napfényes időben reggeltől naplementéig dolgoztak az udvaron. Két *gerebent* erősítettek a *dagasztólábra* úgy, hogy a szegrózsa 3-4 szegébe akasztott madzaggal a dagasztóláb középső hosszanti részéhez kötötték. A tilolás után a *kitába* rakott *fűszösz*t szétszedték és markonként meghúzták, először a *nagyoló gerebenen*, aztán a sűrűbb fogú *tisztító gerebenen*. E művelet során négyfajta szöszminőséget különítettek el: a legjobb minőségű *fejeszösz*t, ez volt a leghosszabb szálú, a rövidebb szálú *koccsát*, valamint az *apró szösz*t. Ezen szöszfajtákat tovább dolgozták fonallá, viszont a negyedik, legrosszabb szöszminőséget a *csepűt* már meg sem fonták, szőnyegszövés során hasznosították.

12. Szolnoki L.: Minőségi csoportok, mennyiségi egységek és fonalrendezés számolási rendje a kenderfeldolgozásban. Ethn. LXI. (1950.) 32—41.

13. Szolnoky L.: Alakuló munkaeszközök, 197.

Az egyes szöszminőségek tárolását a következő módon oldották meg. A *fejesszösz*t két ágba összefonták, a végére gömöt csavartak és felfűzték madzagra, egyszerre 20 fejet, ami így egy *kitát* alkotott. A *koccsát*, miután rövidebb szárú, befonni nem lehet, így a két végére kis csomót kötöttek és az összest egy madzagra fűzték. Az *aprószösz*t göngyölve (a szösz két végét türetbe hajtották) zsákba rakták. Ezért az *aprószösz*t *göngyölszösz*nek is nevezték. Az így összerakott szöszminőségeket a kamrában szögre akasztva, vagy a *padon* a *kakasülő*re felkötve tárolták fonásig. Erre azért volt szükség, hogy az egér vagy a macska bele ne költözzön.

A minősített és a fent leírt módon egységekbe tárolt szösz az őszi munkák befejezése után, november táján vették ismét kézbe, hogy fonallá dolgozzák. A faluban használt fonóeszközök két típusba sorolhatók; az egyszerű (kézi) és a mechanikus fonószerkezetek. Mindkét típusnak több formája fordult elő, de egyik eszköz használata sem volt kizárólagos. A *székes* és *talpas guzsalyon* kézzel fontak, a kerekes guzsaly ezeknek „gépesített változata”. A székes guzsalyon, amit *Kati-guzsaly*nak is nevezték, inkább idős asszonyok fontak. Számukra ezen kényelmesebb fonás esett, mint a talpas guzsalyon, azt fiatal lányok és asszonyok használták szívesen. Területünkön a féltalpas guzsaly általánosan elterjedt. Ennek díszített változata a *cifraguzsaly*, amely tekinthető szerelmi ajándéknak is, miután a lányok kapták udvarlójuktól, ez bizonyította az udvarlás komolyságát. A *cifraguzsaly*okat a helybeli kerékgyártó készítette, kívánság szerint kiesztergálva és festve. A *cifraguzsalyt* mindig tenyérnyi széles piros szalaggal feldíszítve adták át a legények a lányos háznál, többnyire Mikulás napján.

A *kerekes guzsaly*, amelynek álló és dőlt formája figyelhető meg, visszaemlékezések szerint az 1920-as, 30-as években jelent meg a faluban. Tömeges elterjedése 1930 után, de inkább a 40-es években történt, amihez hozzájárult a háború okozta fonal-, illetve szövethiány is. A rokátát a mátészalkai, vagy a fehérgyarmati vásárokon szerezték be összél. A kerekesguzsaly álló formáját *fennálló guzsaly*nak is nevezték, dőlt formáját *kecskelábú guzsaly*nak. A guzsalyra *aprószösz*ből egy *göngyölt*, *fejesszösz*ből egy fejet kötöttek fel egyszerre. Egy *göngyölből* 3 orsó fonal, egy fej szöszből 2 orsó, ha kisebb fej volt, akkor egy orsó fonal lett.

A fonásnál kell megemlíteni a vászoncérna-készítést, amelyet a már megfont fonalból állítottak elő, és főleg vászonzsákok varrására használták, mivel sokkal erősebb volt a boltban vásárolt cérnáknál. Két

egyenlő nagyságú gombolyogba tekert fonalat a *viszló orsó* segítségével összefontak, *viszáltak*. A kerek guzsalyok elterjedésével ezen a mechanikus szerkezeten készítették a vászoncérnát.

A kenderfeldolgozás utolsó fázisa, befejező mozzanata, a szövés megkezdése előtt a fonalat még *matóllálni*, *tekerni* kellett, valamint *felvetni* ahhoz, hogy a szövőszékre feltehető állapotba kerüljön. Az orsóról a *motollára* tették a fonalat egyrészt a jobb kezelhetőség miatt, másrészt azért, hogy megállapítsák a fonal hosszát, amit a szövéshez feltétlenül tudniuk kellett.

A *matólla* hosszúsága változó volt, 6-7 arasz között ingadozott. A matóllálás a következőképpen történt: az orsón levő fonalvéget a motolla egyik ágának tövéhez kötötték, a motollát bal kézzel megfogták középen és jobb kézzel a fonalat fölszedték a motolla ágaira úgy, hogy a fonal mind a négy ágán keresztül menjen. A felmotollált fonalat úgy számolták, hogy csak a motolla egyik ágán levő fonalat olvasták meg: *3 szál = 1 ige*, *100 ige = 1 pászma*. Amikor 1 *pászma* volt a motollán, akkor azt átkötötték madzaggal. 3 *pászma* tett ki 1 *darab* fonalat, egyszerre ennyit tettek a motollára. Ezután leszedték róla a *darab* fonalat és kétrét hajtvva a plafonról lecsüngő rúdon tárolták.

A Kárpát-medence magyar nyelvterületén általánosnak tekinthető, hogy 3 *szál* alkotott 1 *igét*. A *pázmán* belüli igék száma azonban óriási változékonyságot mutatott, 5-től 120-ig terjedt.¹⁴ Úgy tűnik, hogy a Szamos menti községekben egy *pázmába* 100 *igét* számoltak, ezt támasztják alá a más falvakból szerzett adatok is.¹⁵ Azonban a *pázmát* nagyobb egységbe tömörítő *darab* mennyit foglal magában, még községen belül sem azonos. Fülöpösdarócon egyik helyen másfél *pázmát* számoltak egy *darabba*, másik helyen három *pázmát*. Ezután következett a szapulás, vagyis a fonalmosás. Célja a fonallá dolgozás során rátapadt szennyeződés eltávolítása, valamint a fehérités.

Szapulás előtt a fonalat teknőben áztatták meszes, szappanos lében egy egész éjszakán át. A szapulás szapulókádban történt, ami egy erre a célra készült dézsa alakú dongás edény, alján nyílással. A nyílás alá egy edényt tettek, amiben a fonalról lecsurgó lúgot gyűjtötték. Szapuláshoz legjobb az akácfa hamuja volt, amit a mosáshoz előre összegyűjtöttek. A meszes, szappanos lében kigyúrt fonalat darabonként a szapulókád aljá-

14. Halász P.: A moldvai magyarok kendermunkája. In: Népi kultúra — Népi társadalom. VII. Bp., 1973. 75.

15. Például: Balogh L.: A kender népies feldolgozása Szamosszegen. A Jósa András Múzeum Néprajzi adattára 477—69. 62.; Porcsalma, Ökörítőfülpös.

ra helyezték, minden sor fonalat meghintettek akácfahamuval. Amikor az összes fonalat belerakták, elkezdték öntözni forró vízzel. A lefelé szivárgó forró víz a hamuval lúgos elegyet képezett, ennek következtében a fonalat sárgította, fehéritette. A kád nyílásán lecsöpögő víz langyossá vált, amit újból felmelegítettek, és ráöntötték a szapulandó fonalra. A felöntést 3-szor, 4-szer végezték el. Ezután a fonal tetejére gazhordó pokróc, ún. *hammas* került, amit még meghintettek törekes szalmával is, hogy ne hűljön ki olyan hamar. Az egészet így hagyták reggelig. Reggel levitték a Holt-Szamosra kismosni. Mindig a *Várdombnál* mosták a fonalat, itt volt a legmélyebb a meder.

A mosás többnyire kalákában történt, mert sietni kellett a művelettel a hideg idő miatt. A vizen léket vágtak, szélére szalmát helyeztek, erre térdeltek a mosó asszonyok. Egyikük minden darab fonalat jól kibrázott a hideg vízben, a másikuk mosódeszkán a súlyokkal jól megcsapkodta. A hideg és fagy miatt szánkón forró teát és kézvizet vittek az asszonyok után, általában a férj, vagy a gyerekek. A kimosott fonalat rögtön kiterítették az udvaron a kerítésre, vagy a tornácon. Ahogy terítették, úgy fagyott a fonal. A fagszívta fonalnak több előnye is volt, egyrészt a fagy fehéritette, másrészt finomította.

A megszapult, kimosott fonalat gombolyagba tekerték. Eszköze a *tekerő*. A faluban két formáját ismerték, mindkét formát egyazon terminussal jelölték. A kétfajta *tekerő* a forgó rész felfüggesztésében tért el egymástól. A régebbi típusú *tekerő*nél a talpba csatlakozik a tartóláb, amely tartja az egymásra merőlegesen helyezett forgórészt, amit *levélnek*, *levélkének* neveztek, a végeire fogazottra faragott pálcikákat szúrtak. A másik fajta *tekerő* forgó része 4 db 3-3 m hosszú puhafalécból készült. Két-két lécet derékszögben összeillesztettek, és egymástól 30 cm távolságra egy közös tengelyre erősítettek. Így lényegében a forgórész kerék alakú, amely a talajra merőlegesen áll, míg a régi fajta *tekerő* párhuzamosan mozog a talajjal gombolyítás közben.

A gombolyítás *lyukas gombolyagba* történt. Ehhez használták a *kóticst*, ami kb. 50 cm hosszú, 3-4 cm átmérőjű simára csiszolt bot. Erre a *kóticsra* tekerték a fonalat hálósan. Amikor egy darabot rátekertek, kihúzták a kóticst, és így lyukas lett a gombolyag. A gombolyagba gyűjtött fonalat vitték a vetőre, és a gombolyagból *csüllik*, a szövéshez szükséges keresztirányú fonalat, a keresztiszálnak valót. A fonalat egy nádcsőre csévelték a *csüllő* segítségével.

A felgombolyított fonalat szövés előtt *felpásmázták* a vetőre. Ezen mérték ki a készítendő vászon méreteihez szükséges fonalmennyiséget. A *vetőfát* a házban állították fel, felső vége a mestergerenda oldalába.

erősített kis bőrszíjba illeszkedett, az alsó vége pedig egy mélyedéssel ellátott deszkalapon vagy egy kifúrt vályogban vagy téglában állt. A vetőn való fonalszámolás lényege a következő: a csigavonalban feltekert szál hossza adja a megszövendő vászon hosszúságát, a szálak száma a szélességét. A szálak mértékegysége ugyanaz, mint a motollán, $1 \text{ ige} = 3 \text{ szál}$, $100 \text{ ige} = 1 \text{ pászma}$. Ha valakinek volt 30 pászma fonala és a *felmenő* és *beleverőszál* is kenderből készült, akkor felengedtek a *vetőre* 16 *pázmát*, a maradék 14 *pászma* elég volt *beleverőnek*. Ebből lett kb. 32 rőf vászon, mert úgy számolták, hogy minden felengedett pázmából 2 rőf vászon lesz. A vetés nagy szakértelmet, a számítási eljárások ismeretét követelte meg. Egy asszony maga is el tudta végezni ezt a munkát, bal kezével a szálát vezette, jobb kezével a *vetőt* hajtotta.

A *vetőtől* jobbra és balra egy méterre helyezték el a gombolyagba csavart fonalat egy-egy *szakasztó kosárban*. A *vető* asszony megkeresi a fonal belső végét, összeköti és ráakasztja az alul levő *ikszfa* külső részére. Jobb kézzel forgatni kezdi a *vetőt*, bal kezével engedi a fonalat, amely spirál alakban tekeredik a *vetőre*. Amikor felér a felső keresztfáig a fonal, akkor a rajta lévő *ikszfán* 8-as alakban megtekéri a fonalat, és engedi lefelé ugyanazon a spirálon. Mikor leértek az alsó keresztfához, akkor az azon lévő *ikszfán* szintén 8-as alakban megtekerték a fonalat, Ez a munkamozzanat addig ismétlődött, míg el nem érték a kellő fonalszámot, amely a vászon szélességét határozta meg. A számolás az alsó *ikszfán* történt. A 8-as alakban megtekert fonalat keresztveződésüknél számolták meg. Ha 10-es bordában akartak szőni, akkor 10 *pázmát* kellett felvetni a *vetőre*. A szükséges fonalmennyiség felvetése után átkötötték az *ikszfát* mindkét fogánál, így a 8-as alakzat sértetlenül megmaradt. Aztán lehúzták a fogakról az átkötött fonalat és a *vetőt* lassan forgatva láncba szedték.

A kenderfeldolgozás utolsó fázisa, befejező mozzanata a szövés, amelyet már február végén elkezdtek, de főidénye a március. A tavaszi mezei munkák kezdetéig dolgoztak a szövőszéken, amit ezen a vidéken általánosan *esztovátának* neveztek. A szövési idény befejeztével a kisebb alkatrészeket a padon tárolták, a szövőszék vázát pedig a lakóház hátsó, külső falára akasztották. Az *esztovátát* közvetlenül a szövés megkezdése előtt a házban állították fel. A fonal felhúzását az *esztovátára* egy ember nem tudta elvégezni, legalább kettő, de inkább három ember szükséges hozzá.

A *vetőről* levett fonalat az *esztováta* hátulján levő hengerre, a *hátsó hasajóra* tekerték. Ide a fonalnak az a része került, ami a *vető* *ikszfáján* volt úgy, hogy az *ikszfán* kialakított nyolcas alakzat továbbra is meg-

maradjon. Ezt úgy oldották meg, hogy a keresztzálak előtt és után 1-1 *csépkét* helyeztek el. (A *csépke* lapított pálca, amely a *hasajó* hosszával egyenlő.) A *hátsó hasajón* levő alsó sor fonalat beszorították a hasajó csaknem teljes hosszán végig érő keskeny vájatba egy pálcával, hogy csavaráskor ne csúszkáljon a fonal. A fonal másik végét az *első hasajóhoz* vezették, ott átvették rajta, majd visszavezették a *hátsó hasajó* felé, ahol az alatta (40-50 cm-re) levő sima rúdon *átalveszik* a fonalat, amit ismét az *első hasajó* felé vezettek. Itt egy személy az *első hasajóhoz* vezetett fonalat erősen megfogta, két másik személy a *hátsó hasajónál* maradván tekerte a fonalat (egyik tekerte, másik igazgatta). Eközben a tekeredő fonal alá nád vesszőket, vagy *hugykórónak* nevezett növény már megszáradt szárát tették, hogy az egymásra csavart fonalsorok össze ne gubancolódjanak.

Az *esztovátára* felhúzott fonalat aztán beszédtek, „befogdosták” a nyüstbe, majd a bordába. A nyüstit mindenki maga készítette a nyüstkötő fán. A bordát, amely hasított nádszálból készült, a háttas cigányoktól szereztek be. A nyüstön keresztül vezetett szálakat kés segítségével a bordafokok közé húzták. A nyüstök két csigán lógtak és a lábbal mozgatott *lábitóval* emelték, süllyesztették. A keresztzálaknak valót, a *beleverőt* a *vetélőbe* helyezték. A *vetélő* mindkét végén elhegyesedő, csónak alakú eszköz, közepén vékony pálcika, amelyre a ccsövet húzták.

A kenderből készült felmenőszál szövés közben könnyen szöszösödött, ezért meg kellett kenni. A *kenőt* máléliszból (kukoricaliszt) főzték úgy, mint a puliszkát, csak nem olyan keményre. Tettek még bele sonkolyt, vagy sipport.¹⁶ Ezt a masszát cirokból készült seprűvel kenték rá a fonalra a nyüstöktől a *hátsó hasajóig*. Ezt a fonalszakaszt egy *kentnek* nevezték, és a leszótt vászon mértékegységéül is szolgált. Egy ügyeskező asszony vékonyfonalból 6-8 *kentet* is leszótt egy nap. Az elkészült vásznat ugyanúgy szapulták, mint a fonalat. Szapulás után földarabolták a vásznat lepedőnek, abrosznak stb. és tovább fehérítették. Tavasz napokon, mikor már melegen sütött a nap, a vásznat vízbe mártották és a kerítésre vagy a füves udvarra terítették. Mikor megszáradt a vászon, újra vízbe nyomták és kiterítették. Mindezt napjában többször is megismételték néhány napon át, sokszor két hétig is.

A kenderfeldolgozáshoz kapcsolódó eszközök egy részét falubeli ügyes kezű ezermesterek állították elő. Elsősorban a Köcsön család volt erről híres, ahol szinte apáról fiúra szállt ezen eszközök készítésének tu-

16. Sonkoly = méhviasz. A sippor megkönnyítette a csizma felhúzását, mert síkossá tette a csizma szárát, ezért használták a kenőbe is.

dománya, fortélya. Készítettek *töröket*, orsókat, talpas, székes, *cifra guzsalyokat* és *esztovátát*, azaz szövőszéket is.

A hosszú munkafolyamat eredményeként létrejött végtermék, a vászon felhasználása igen sokrétű, nemcsak a gazdaságban és a háztartásban alkalmazták, hanem viseleti darabok is készültek belőle. Bár ez utóbbi területen egyre inkább háttérbe szorult, míg a gazdaságban és a háztartásban jelentősége az 1960-as évekig megmaradt.

A vászon legsokoldalúbb felhasználása a háztartásban figyelhető meg. Alapanyaga a jobb minőségű fonalból szőtt vászon. A mindennapi használatra készült vászonneműeket *koccsa* és *aprószősz* fonalból szőtték, az ünnepi alkalmakra valót pedig a legjobb minőségű *fejészősz* fonalból. Ezek díszítése is gazdagabb, mint a mindennapi használatban lévőké. Törölkőből, törölközőből, *szakajtókendő*ből kellett a legtöbb egy-egy háztartásban, számuk 50 körül mozgott. Állandóan pótolták, ahogy használdott. Egyszerre többet is leszöttek mindegyikből, közben csíkozták és csak akkor vágták fel, szégték be, amikor felhasználásra került. Még a mai napig is található nem egy helyen a *sifonok* mélyén türetbe tekerve törölk, törölközők, *szakajtók*. A *szakajtókendő*ket kenyérsütéskor használták, ezzel bélelték a szakító kosarat. A törölk és *szakajtók* díszítése egyszerű, a két szélét két-három sor *vert csikkal* díszítették. A csíkok színe piros-kék, vagy egyszínű piros, illetve kék, újabb jelenség a zöld csíkozás. A törölközők díszítése változatosabb, igényesebb, főleg a nem mindennapi használatban lévőké. Mintája *vert* és *szedett csíkos*. Lapos himzéssel is díszítették, amelyek szedett csíkos benyomást keltenek. Keresztszemmel monogramot varrtak és feliratot, mint pl.: „JÓ REGGELT”.

Ágyneműt is készítettek vászomból, lepedőket, dunnahuzatot, szalmazsákot (*surgyé*). A *stafirungba* 6-12 lepedő tartozott, plusz két szalmazsák, amit aprószőszből font fonalból szöttek. A lepedők pamutos vászomból készültek, két szélből varrták. Ritkán a két végét csíkozták pirossal, kézzel, legtöbbször azonban sima fehér volt. A dunnahuzatot is díszítették sárga *vert csikkal*. Ezt a színt úgy nyerték, hogy a fonalat rézgálicos oldatban áztatták.

Abroszok, *tablettek*, futók díszítése volt a legváltozatosabb. Abroszból volt hétköznapi és ünnepi használatra. Az ünnepi abroszhoz tartoztak a futók és a *tablettek*. Ezeket egyszerre használták úgy hogy az abrosz közepére terítették a négyzet alakú tablettet, a futót pedig az asztalon keresztbe, hogy az az egyik sarokból a másikig érjen. A futókba és a *tablettek*be keresztszemes mintákat varrtak. Ezeket csak ünnepi alkalmakkor rakták fel az asztalra, (húsvét, karácsony, keresztelő, esküvő stb.). Hétköznap *vert csikkal* díszített egyszerűbb abroszok fedték az asztalt. Az

abroszok két szélből készültek, két végük díszített, vert és szedett csikkal, vagy *kalotaszegi* és laposhimzéssel.

A gazdaságban kevesebb vászonholmit alkalmaztak, mint a háztartásban. Felhasználásuk is szűkebb, a zsákok, ponyvák, kötelek készültek kenderből. A zsákokat kétfajta minőségben szőtték, a durvább minőségből többet állítottak elő (15-20 darabot), ezt különféle termények tárolására használták. Jobb minőségű vászonból varrták a liszteszsákokat, amelyekből egy-egy háztartásban 3-5 darab volt. Ebbe mindig szőtték csíkot, általában pirosat vagy kéket, a kész zsákot pedig monogrammal látták el. Amikor öröltetni mentek, egyikbe szedték a *pohály lisztet*, a másikba a *kenyérlisztet*.

Minden háztartásban csak egyetlen nagyméretű ponyva volt, négy szélből készült és elérte az 5-6 méter hosszúságot. Aratáskor a búza alá használták, vagy kendermagot, napraforgómagot csépeltek rajta. Kisebb ponyvából két-három darabot tartottak a háznál, ezt *gazhordóponyvának*, *gazhordópokrócnak*, *hammasnak* is mondták. Mint az elnevezésből is kiderül, elsődlegesen a zöld *gaz*, takarmány hordására használták. A *disznónak*, *aprójószágnak*, *tehénnek* hozták benne háton a friss gatz.

Miután az állattenyésztés nem volt jelentős, ezért nem volt szükség sok kötélre. A szükséges mennyiséget a piacon szerezték be, vagy a szösz elvitték Fehérgyarmatra és ott a helybeli kötélverővel csináltatták a kötelet.

A vászonneműek használata leghamarabb a viseletből szorult ki. Egykori létüket már csak az emlékezet őrzi. Három emberöltővel ezelőtt a férfiak mindennapi nyári viselete volt a *bőgatya*, díszesebb, alján rojtozott, szépen berakott változatát vasár- és ünnepnap hordták. Vászoning egészítette ki. A bőgatyához tartozott a gatyamadzag, amelyet a cigányasszonyok szőtték. Ők készítették a *kasornyát* is, amely hálóhoz hasonló, és ételt hordtak benne. Szükszárú nadrág is készült vászonból, alját madzaggal fogták össze. Ennek viselete tovább tartotta magát, még a háború után is hordták. Nőknél alsó és felső ruhát is varrtak vászonból. Alsó ruha volt az *ing*, amely térdig ért, egyenes szabású, felső része elől, hátul kerek kivágású. Ennek használata örződött meg a legtovább. *Pendelyt* is hordtak. Rendkívül egyszerű szabásúak voltak, alsó bősege megegyezett a derékbőséggel, a deréknál visszahajtott anyagot levarrták és ebbe húzták bele a madzagot. Így a derékon bővíthető, széthúzható volt, a gatyá derékához hasonlóan.

A vászonneműek díszítése főleg szöttesmintával történt. A mindennapi használatban lévőket bevert csikmintával, az ünnepre használtakat szedett csikkal díszítették, az abroszokat, szalvétákat, tabletteket és néha

törölközőket is keresztszemes, vagy laposhimzéssel. A szőttesminták mértanias és stilizált motívumokból álló, 15-20 cm széles csikminták. Leggyakoribb a kockás, szegfűs, fenyőágas, tölgyfaleveles, lóhereleveles, szederveleveles, rózsás minta. (1—2. kép.) A szőttesminták általában piros színűek, ott ahol a minta van, pamut a felmenő és a beleverő szál is. A halottas abroszok, kendők díszítése fekete. Kalotás és laposhimzéssel (3. kép.) díszítettek az abroszok, kredencsíkrok. A laposhimzés régebbi, mint a keersztszemes. A keresztszemes himzés az 1910-es, 1920-as évektől van terjedőben. A laposhimzéssel készült minták is szálszámoláson alapultak, később szabadkézzel előrajzolták a mintát és a laposhimzést kiegészítette a láncöltés. A *tablettek*, futók, abroszok keresztszemessel varrottak. (4. kép) A keresztszemes minták változatosak, amihez nagy mértékben hozzájárult az, hogy a környező falvakhoz hasonlóan itt is bérbe varrtak Luby Gézánének, aki keresztszemes mintákat és hozzá fonalat adott az asszonyoknak. A „bedolgozók” saját vásznukba varrták a kapott minta alapján a párnákat, terítőket, szalvétákat. Vásznat is szövett az asszonyokkal takács esztovátán.

A kendertermelés és -feldolgozás elsődleges célja a házi szükségletek kielégítése volt, de emellett, ha a szükség úgy hozta, el is adtak különféle vásárookra hordták, de adtak el saját falubelieknek is. Az eladást általában vásárookra hordták de adtak el saját falubelieknek is. Az eladást általában az asszonyok bonyolították le. Vittek eladni végvásznat, amit még nem dolgoztak fel, aztán kész zsákokat, lepedőket, abroszokat, törölközőket. Mindezt nagy tételben, és természetesen a legszebbeket, amikor pl. házépitéshez fogtak és sok pénzre volt szükségük. Előfordult, hogy ilyenkor a gazdaasszony csaknem teljes vászonkészlete, *stafirungjának* díszes darabjai eladásra kerültek, amit persze az évek során pótoltak. Tavasszal, amikor befejezték a szövést, szinte menetrendszerű pontossággal megjelentek a házaló vászonkereskedők, a *hátasok*. Cserekereskedelmet folytattak, „egy az egybe árultak”. Ez azt jelentette, hogy a magukkal hozott különféle szövetekből, ruhaanyagokból adtak cserébe a vászonért annyi métert, ahány méter vásznat kaptak.

A kenderfeldolgozás során alkalmazott eljárások és eszközök alapján a következő megállapításokat tehetjük. Az áztatás egységeit tekintve a falu a kevés áztatás területére esik, amely azonban jellemző az egész Tiszántúlra és a Duna—Tisza közére is. Figyelmet érdemel viszont az áztatás módja, amelynek két formáját alkalmazták a községben. Ennek

17. Szolnoky L.: Minőségi csoportok, 46.; Luby M.: A kender feldolgozása a szatmár megyei Tunyogon és Csekében. Magyar nyelv 1928. 217—220.

okát a következőkben látom: a cserepcsépban történő áztatás a folyóvízi áztatáshoz alkalmazkodott, a kenderkévéket biztonságosabban védte a vízmozgásokkal szemben, amire a szeszélyesen kanyargó Szamos szabályozása előtt nagy szükség volt. A vízszabályozás után az áztatóhely holt ággá változott, vagyis a korábbi gyakorlattal ellentétben állóvízben történt az áztatás, aminek a kévék lábakba való rakása jobban megfelelt. A két áztatási mód egymás mellett élt továbbra is. A törést és tilolást ugyanazon az eszközön a *törőn* végezték, ebben eltér a környező falvak gyakorlatától, ennek oka további vizsgálódást igényel. A rostpuhító eljárás két igen ősi módját alkalmazták. *Dörzsölés* kifejezéssel jelölték a lábbal való puhítást és az eszközzel történtőt is. Az eszközt magát is *dörzsölőnek* nevezték. A lábbal való dörzsölés összefüggő területet képez Szatmárban, nemcsak a vizsgált faluban ismerték és alkalmazták ezt az eljárást, hanem a környező és távolabbi községekben egyaránt. A rostminősítő eszköz, a *gereben* formailag megegyezik a szatmári területeken általánosan ismerttel, ami összefüggésben van azzal, hogy a szegrózsát nem helyi iparosok készítették, hanem vándorárusok közvetítették az egyes falvak felé. Szöszhúzás során négy szöszminőséget különítettek el: *fejészösz*, *koccsa*, *aprószösz*, *csepű*, amelyeket két *gereben* egymásutáni használata során nyertek. Először a *nagyoló gerebenen*, majd a sűrűbb fogú *tisztító gereberen* húzzák meg a szöszet. A Szamosközbetn általánosan mondható, hogy négyfajta szöszet különítettek el, az egyes minőségi csoportok terminológiája is szinte azonos.¹⁷ A fonás eszközeit tekintve hosszú ideig megőrizte elsőbbségét a guzsaly, amelynek két típusát használták. A közösségi emlékezet legrégebbi típusként a *székes* guzsalyt tartja számon, amit *Kati guzsaly*nak is neveztek. A talpas guzsalynak kizárólag a féltalpas változatát használták. A mechanikus fonóeszközök terminológiája nem egységes. *Kerekes guzsaly*nak nevezték a faluban alkalmazott mindkét típust, megkülönböztetésként az álló formát *fennálló guzsaly*nak mondták, a dőlt formát *kecskelábú guzsaly*nak. A szomszédos községekhez viszonyítva a rokkák igen későn jelentek meg a használatban, 1920—1930 táján, tömeges elterjedése az 1940-es évekre tehető, amiben szerepet játszott a háború okozta fonalhiány is.

A kész fonal mennyiségét a *motolla* segítségével mérték le. A motolla méretei országosan igen változatos képet mutatnak, a szatmár-beregi területen általánosan araszban adták meg a hosszát.¹⁸ A vizsgált községekben egyszerre több méret volt használatban, hosszuk 6-7 arasz között változott. A motollán használt mérési egységek, ezek elnevezése

18. Szolnoky L.: Minőségi csoportok, 47.

igen sokféle. Az alapegység, 3 *szál* = 1 *ige*, a Kárpát-medence magyar nyelvterületén általánosnak tekinthető. A nagyobb egységbe rendező *pázmán* belüli *igék* száma területünkön és a környező községekben is azonos, 1 *pászma* 100 *igét* foglalt magában. A motollára feltett legnagyobb egység 1 *darab*, amelyen már a falun belül sem értettek ugyanannyi *pázmát*, egyik helyen másfél *pázmával* számoltak, másik helyen 3 *pázmával*.

A vászon alapanyagú termékek felhasználása a háztartásban és a gazdálkodás területén volt jelentős. A viseletből szorult ki a leghamarabb, egyéb területen szerepét a 60-as évekig megőrizte.

Hanfbearbeitung und Leinenverwendung in Fülöpösdaróc

Fülöpösdaróc ist eine 500 Seelen zählende Gemeinde im Bezirk Szabolcs-Szatmár auf dem durch den Toten- und Neuen Szamos umgeschlossenen Gebiet. Schon wegen seiner geographischen Lage bildete das Dorf eine ziemlich geschlossene Gemeinschaft, deswegen fiel die Wahl darauf.

Die Hanfbearbeitung und die Leinenverfertigung hörte am Anfang der 1960-er Jahre auf, so sind die Verfahren dieser Arbeit in der Erinnerung der Älteren noch lebendig. Hanf wurde in jeder Familie produziert, die Menge wurde in erster Linie durch die Grösse der Familie, die Zahl der Kinder und nicht zuletzt durch die gesellschaftliche Lage bestimmt.

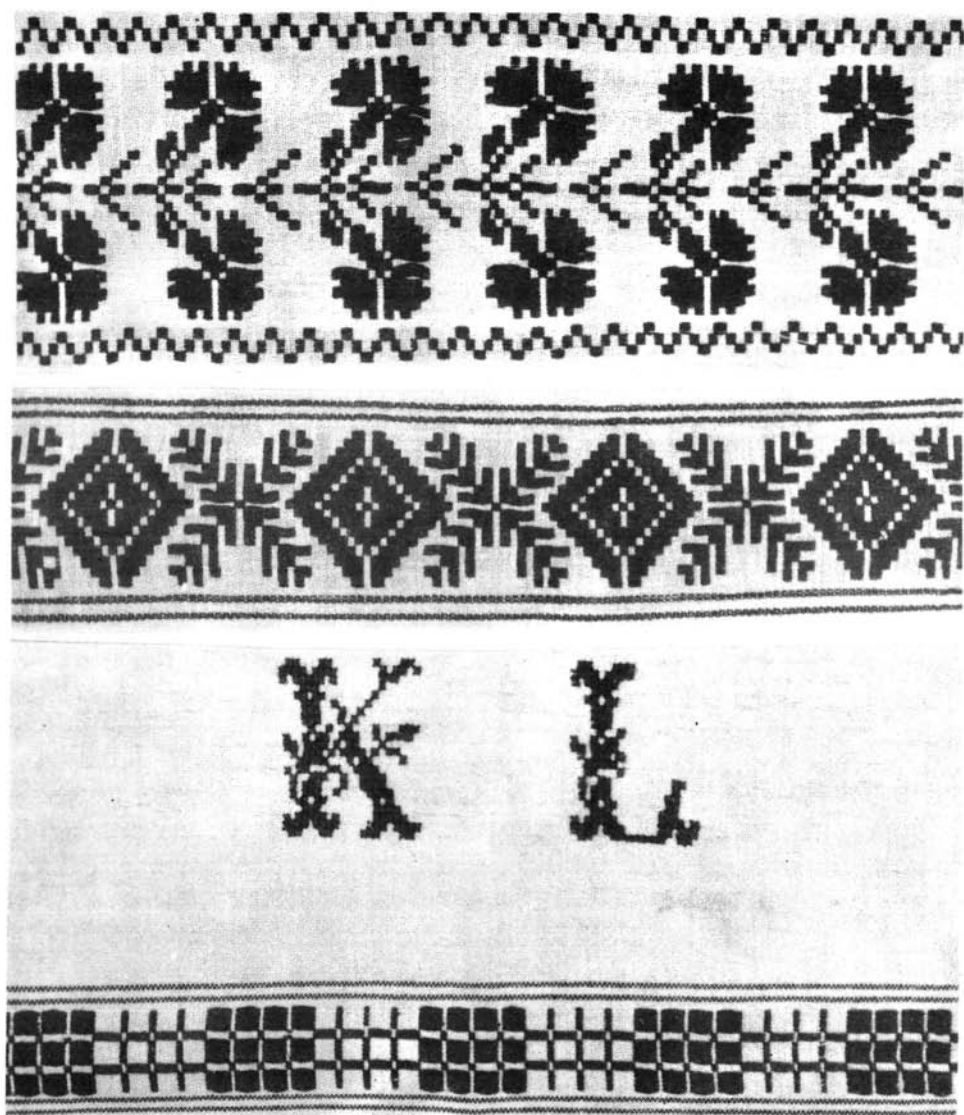
Hanf und Leinenprodukte wurden in den grössten Mengen von den sog. Klein- und Mittelbauern angewandt, die Fläche des Bodens betrachtend diejenigen, die weniger als 10 Katastraljoch besaßen.

Aufgrund der im Prozess der Hanfbearbeitung angewandten Verfahren und Werkzeuge können wir folgende Feststellungen machen. Die Einheiten der Röste betrachtend fällt das Dorf auf das Gebiet der wenigen Röste was auch für das Ganze Gebiet hinter der Theiss und für das Zwischenstromland typisch ist. Bemerkenswert ist aber die Art der Röste, deren zwei Formen gebräuchlich waren. Der Grund dafür ist vielleicht darin zu suchen, dass die Röste zwischen zwei zusammengebundenen Stangen (*cserepcsép*) die Hanf gegen die Wasserbewegungen besser schützt, was auch vor der Regulierung des Flusses Szamos sehr notwendig war, da damals im fließenden Wasser geröstet wurde. Nach der Flussregulierung war die Beschützung der Hanfgarben im toten Arm,

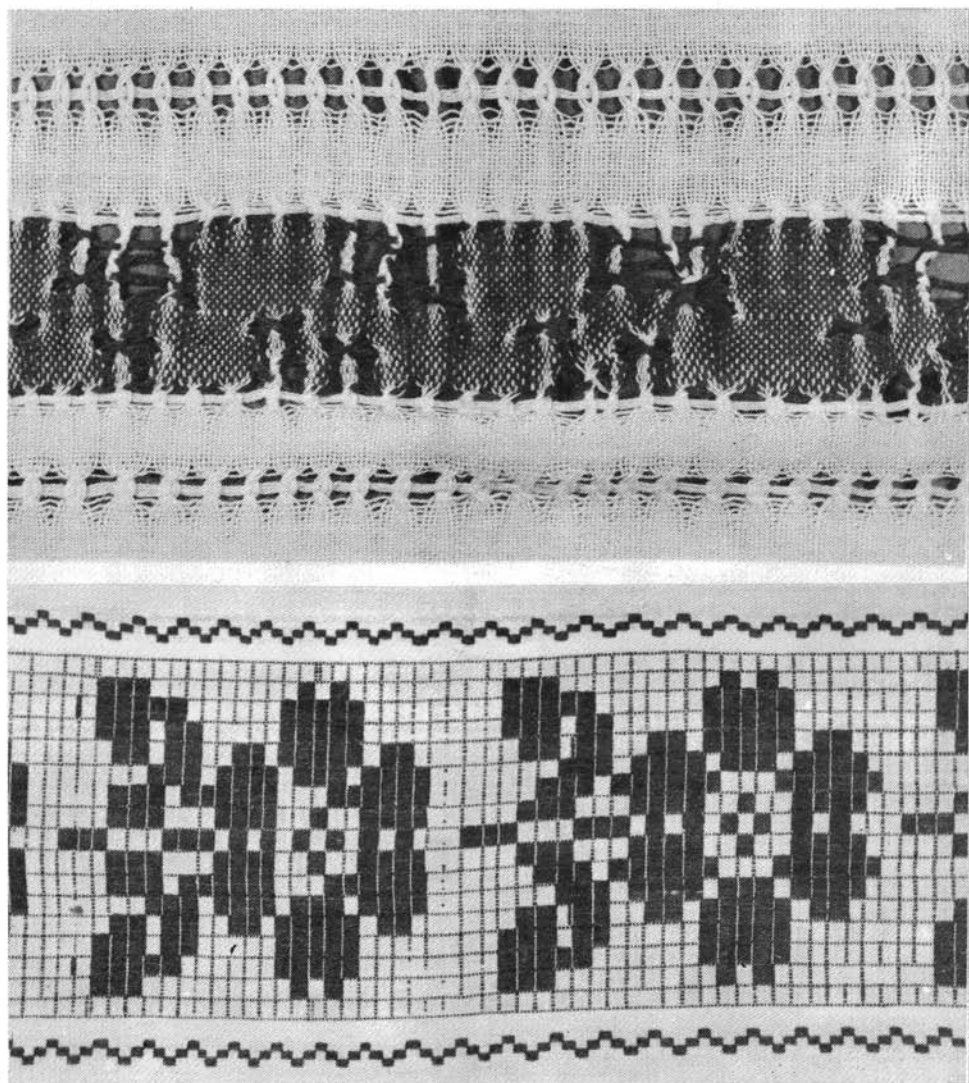
also im stillen Wasser nicht mehr nötig. Die Tradition der Röste zwischen den Stangen ist weiterhin erhaltengeblieben, aber daneben wurde auch die andere Form, bei der die Hanfgarben durch zwei quergelegte Garbenreihen befestigt wurden (*láb*) praktiziert. Diese Art passt sich an die Röste im Stillwasser an. Zum Faserbrechen wurden zwei sehr alte Methoden angewandt. *Reibung* (*dörzsölés*) nannte man auch das Brechen mit Fusstritt aber auch mit einem Werkzeugzug. Selbst das Werkzeug wurde *Reibe* (*dörzsölő*) genannt. Das Brechen mit Fusstritt bildet in Szatmár ein zusammenhängendes Gebiet, dieses Verfahren wurde nicht nur in dem untersuchten Dorf gebraucht, sondern auch in den umliegenden und fernerer Gemeinden. Das Faserqualifizierungsmittel, die *Hechel* (*gereben*) stimmt formell mit der auf den Szatmarer Gebieten allgemein bekannten überein, was damit im Zusammenhang steht, dass die Nagelrose nicht von den örtlichen Handwerkern gefertigt wurde, sondern dass sie von Wanderhändlern zu den einzelnen Dörfern vermittelt wurden. Als Endprodukt des langen Arbeitsprozesses entstandens Leinen wurde sehr mannigfaltig angewendet, es wurde nicht nur in der Wirtschaft und in der Haushalt beuntzt, sondern auch Kleidungsstücke hat man daraus gefertigt. Auf diesem letzteren Gebiet wurde es schneller in der Hintergrund gedrängt, aber in der Wirtschaft und in der Haushalt ist seine Bedeutung bis in die 1960-er Jahre erhaltengeblieben. Die vielseitigste Anwendung des Leinens ist in der Haushalt zu beobachten.

Die Verzierung des Leinenstoffes erfolgte hauptsächlich mit hausgewebten Mustern (*szóttés*). Die zum täglichen Gebrauch wurden mit eingeklopfen Streifenmustern, die für die Festtage bestimmten mit gelichteten Streifen verziert. Die Tischdecken, Servietten, Handtücher wurden mit Kreuzstich oder Plattstickerei geschmückt. Der Kreuzstich begann von den 1910—20-er Jahren an im Dorf zu verbreiten. Die Hanfproduktion und Hanfbearbeitung bezweckte in erster Linie die Befriedigung der Heimbedürfnisse, aber als die Not dazu zwang, wurden die verschiedenen Leinenstoffe auch verkauft. Sie wurden auf der Wochenmarkt in Fehérgyarmat oder in Mátészalka angeboten. Der Verkauf wurde immer von den Frauen abgewickelt. Es wurde Leinen Frühjahr, als Weberei zu Ende war, erschienen fast fahrplanmässig die hausierenden Leinen-Wanderhändler, die Tauschhandel trieben. Sie haben „eins zu eins, verkauft, das bedeutete, dass sie so viel Meter von den verschiedenen mitgebrachten Geweben und Kleiderstoffen gegeben, wieviel sie an Leinen bekommen haben.

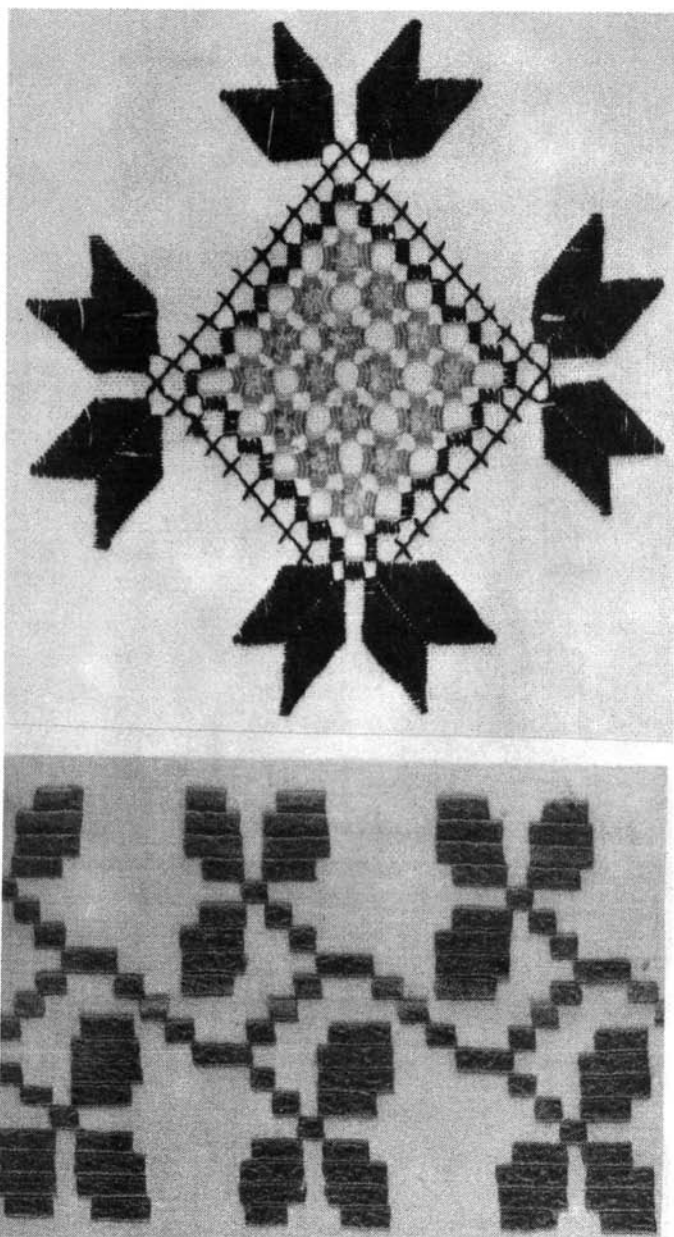
Sarolta Szabó

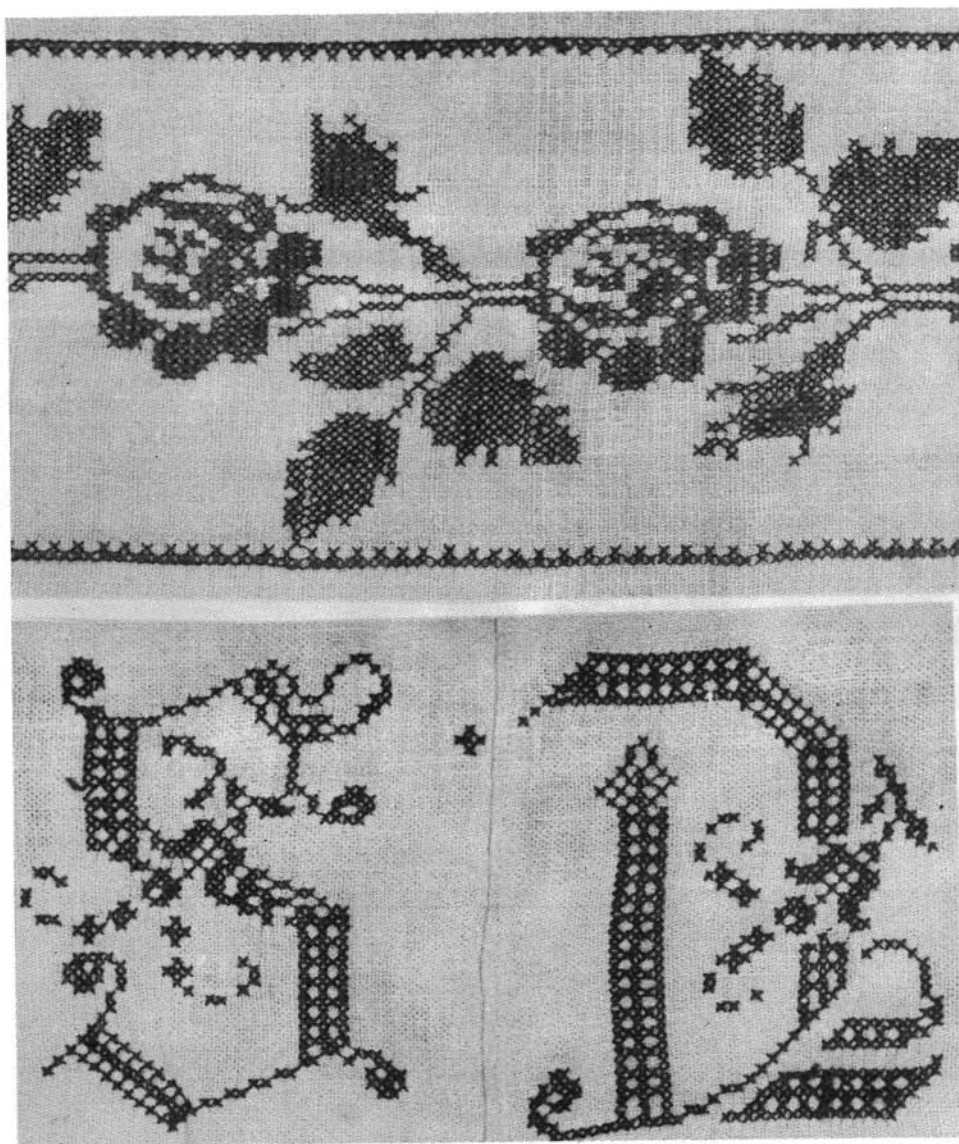
1. kép. Szedett csikkal készült minták

2. kép. Szedett csikkal készült minták

3. kép. „Kalotás” és lajos himzés

4. kép. Keresztszemes himzések

